

Erdős Zoltán

EGY KITALÁLT HAGYOMÁNY: A TENKES KAPITÁNYA

Absztrakt

A Rákóczi-szabadságharc legfontosabb eseményei elkerülték Baranya vármegyét, így nem meglepő, hogy ez a térség Rákóczi-hagyományokkal is csak nagyon szórványosan és érintőlegesen rendelkezik. A nemzeti emlékezetnek azonban olyannyira szerves részét képezi a korszak, hogy szinte magától értetődik az irodalmi és filmes megformálása – Baranya viszonylatában is.

Örsi Ferenc gyakorlatilag támpontok nélkül írta meg A Tenkes kapitánya című forgatókönyvet, majd az ifjúsági regényt, ami – jóformán már elkészülte előtt – óriási népszerűségre tett szert, később pedig bekerült a populáris kultúrába, és részévé vált a siklósiak történeti tudatának.

A dolgozat elején azt a kérdést vizsgálom, hogy a szerző milyen forrásokra hagyatkozott, és hogyan használta, hogyan gondolta tovább azokat. Ezután a „kitalált hagyomány” utóéletét, szervesülésének folyamatát mutatom be, arra fókuszálva, hogy A Tenkes kapitánya hogyan vált identitásformáló tényezővé, legújabbán pedig a város- és térségmarketing részévé.

Ezen szempontok elemzése segíti annak megértését, hogy a szépirodalom és a populáris kultúra hogyan járul hozzá a történeti emlékezet a lokális identitás formálódásához.

Kulcsszavak: Siklós; helyi identitás; történeti emlékezet

Bevezetés

Eric Hobsbawm, az új- és modernkori Európa és a modern nacionalizmusok kutatásának megkerülhetetlen alakja 1983-ban egy tanulmánykötet rövid bevezetőjeként publikálta mára klasszikussá vált tézisét a történeti emlékezet működéséről és a nemzetnévadás folyamatáról. A 18-19. századi nemzetépítés egyik meghatározó eszköze volt egy-egy nép rég elfeledett hagyományainak rekonstruálása – és sosemvolt hagyományok megkonstruálása. A kötetben kiváló szerzők tollából származó esettanulmányok, példák mutatják be a kitalált hagyományok működését és aligha vitatható jelentőségét a modern nemzetek kialakulásában (Hobsbawm, 1983).

Dolgozatomban – kissé elrugaszkodva Hobsbawm eredeti felvetésétől – nem a nemzeti ideológia, hanem a helyi (települési és tájegységi) identitás egyik meghatározó elemeként próbálok értelmezni egy kitalált hagyományt. Arra keresem a választ, hogy válhat-e identitásképző, identitásformáló tényezővé egy semmilyen előzményre sem támaszkodó, fikatív tradíció, amilyen a Tenkes kapitányának film- és regénybeli története is.

A filmsorozat és a regény

A harmincas éveinek közepén járó, már nem pályakezdő, de egyelőre nem is kiugróan sikeres író, Örsi Ferenc (Tüskés, 2008) estéről estére hallgatta, amiket gyermekei meséltek a televízióban éppen futó, Tell Vilmosról szóló sorozatról. Hogy konkurenciát teremtsen a műsornak, egy hozzá hasonló magyar figuráról kezdett mesélni nekik. Ebből kerekedett ki Eke Máté története, aki Rákóczi seregében, Béri Balogh Ádám keze alatt szolgált a Dunántúlon, számtalan alkalommal borsot törve a labancok, elsősorban a csetlő-botló ezredes, Eberstein Eckbert orra alá. A történet Örsit tovább foglalkoztatta, forgatókönyvként formálta kerek egészé (Kótány, 1993). A mű csakhamar a Magyar Televízió – és egyben az egész keleti blokk – első filmsorozatának alapjává vált, amely az ekkor már tapasztalt Fejér Tamás rendezésében készült 1963-ban. (Szabó, 1993-b; Varga, 2021)

A közönség – a fanyalgó, helyenként kimondottan ellenséges kritikára¹ fittyet hányva – nagyon hamar megszerette a filmet, amiben több, egymással összefüggő tényező is szerepet játszott; mindenekelőtt talán a parádés szereposztás és a kiváló színészi játék. A film rengeteg rögtönzéssel, a helyszín adta lehetőségek ad hoc kihasználásával készült. A szereplők nagyon hiteles alakítást nyújtottak, amiben a visszaemlékezések szerint segítségükre voltak az eredeti helyszínek, és a vármúzeumból kölcsönzött korabeli tárgyak is.

Hasonlóan nagy szerepet játszott a nem túl bonyolult, mégis kalandos, izgalmas fordulatokban bővelkedő cselekmény, a romantikus és játékos meseszöveg, és természetesen a főhős rokonszenves alakja. A Tenkes kapitánya, a szegény nép pártján álló, a gonosz nagyurak vagy épp idegen elnyomók² orra alá borsot törő figura, éppen olyan, mint – vállalt mintáiként – nyugaton Robin Hood, Tell Vilmos, a Fekete Tulipán vagy a Vörös Pimpernel (Deák-Sárosi, 2006; Paár, 2022; Varga 2021).

A népszerűség kulcsa lehetett a nagyon egyszerű konfliktusszerkezet is. A labancok rosszindulatúak, ármánykodók, és ügyefogyott módon bár, de minduntalan a magyarok vesztére törnek, a magyar segítők pedig általában jellemtelenek. A kurucok evvel szemben hősiessé, agyafúrtak és bátrak, a bajban is rendíthetetlenek. A legalapvetőbb kritika ezt a túlzottan egyszerű sémát érte. A történészek szerint *„nem szerencsés arányban keveredik a filmben a szatirikus és leleplező szándék. (...) A labancok karikírozásában túlságosan messzire mentek, úgyhogy a néző nem érthette, miért van szükség a pozitív hősök helytállására, minden erejük megfeszítésére, amikor csak szánalmas figurák álltak velük szemben. (...) Nem a részletek történelmi hűségét kérjük számon, ez felesleges lenne, hanem az erőviszonyok realisabb bemutatását.”* (Vadász–Tóth, 1964. p. 605-606) A gondolatmenetet tovább fűzve még keményebb ítélet adódott: *„igen súlyos hiba ez a beállítás, mert eltorzítja a történelmi igazságot és eleve devalválja a Rákóczi-szabadságharc hősi erőfeszítéseinek jelentőségét.”* (L. Benke, 1969. p. 1298)

¹ A bírálók szerint a filmet nem volt szerencsés 13, egyenként félórás részre széthúzni, ami miatt túlrészletezett jelenetekre, láthatóan csak a helykitöltést szolgáló betétekre volt szükség. Nem hagyták szó nélkül a technikai gyengeségeket sem, amik közül még az volt a legkisebb, hogy az alacsony költségvetés miatt a tömegjeleneteket a *Rákóczi hadnagya* című filmből kellett bevágni (Thiery, 1964-a.; Zay, 1964; Zöldi, 1980).

² Az idős író úgy emlékezett vissza, hogy az alkotási folyamatban ez a mozzanat döntő szerepet játszott: *„elkészíttem egy igazi magyar kalandfilmet, amely 1964-ben az oroszoktól megszállt magyar népet emlékeztette hős elődeink függetlenségi harcaira, 1704-re, 1848-ra, s talán 1956-ra is.”* (Pósa, 2011)

A hibát Örsi, úgy tűnik, később igyekezett kiküszöbölni: a forgatókönyv 1967-ben megjelent regényváltozatában már valamelyest méltóbb, keményebb ellenfelekként ábrázolta a labancokat. Összességében azonban itt is a jellemekből és a helyzetből adódó komikum uralja a történetet, bár felfedezhetőek a drámaiság csírái: „*mától kezdve csak ez a hegy miénk. De ameddig élünk, itt leszünk*” – mondja Siklósi bácsi Eke Máténak az összecsapások kezdetén (Örsi, 1967. p. 46); a regénynek ugyanezen a pontján sejtí meg ezt a végzettszerűséget Eckbert is: „*számára nincs más lehetőség, mint végrehajtani a parancsot, vagy elpusztulni itt a Tenkes alján.*” (Örsi, 1967. p. 50)

A filmsorozat bemutatóját nagy várakozás előzte meg: 1963 nyarán és őszén egymást érték a szaklapokban, a hírlapokban és az ifjúsági lapokban a forgatás kulisszatitkairól készült, az érdeklődést felcsigázó helyszíni riportok³. A sorozatot elsőként 1964 januárja és áprilisa között tűzte műsorra a Televízió és ettől kezdve csaknem minden évben sugározták egyszer – 1980-ban tizedszerre tekinthették meg a nézők. A sorozatból 1965-ben kétrészes, moziban is vetíthető változat készült, amelyet az első négy év alatt 3,5 millióan tekintettek meg. A történet népszerűségének az eltelt évtizedek egyáltalán nem ártottak: 2006-ban, amikor a nem sokkal korábban elhunyt Zenthe Ferenc emlékére játszotta a Televízió *A Tenkes kapitányát*, az első epizódokat a közvélemény-kutatások szerint 1,5 millióan nézték meg (Kiütéssel győzött a kapitány, 2006).

A sorozatot és a kétrészes változatot a keleti blokk csaknem összes országában műsorra tűzték: az NDK-ban (itt közkívánatra kétszer is sugározták), Lengyelországban, Bulgáriában, Észtországban, természetesen a Szovjetunióban, sőt Kínában és Mongóliában is (itt szinkron nélkül, alámondással került adásba).

A történet elsősorban a gyermekekre gyakorolt hatást. „*Amióta A Tenkes kapitánya megy a televízióban, nálunk a gyerekek autó helyett lóra gyűjtenek*” – jegyezte meg tréfásan egy újságíró (V.J., 1969). Néhány évvel később pedig a siklósi vár kapitánya mesélte, hogy egy 6-7 éves gyerekekből álló csapat ki akarta szabadítani a Tenkes kapitányát, íjakkal, fakardokkal, pajzsokkal felszerelve, s neki meg kellett mutatnia, hogy a hős hol szökött meg (Rab, 1970).

A filmhez hasonló közönségsiker aratott a regényváltozat is. A szerző haláláig legalább kilenc, azután pedig további négy kiadása készült, 1970-ben megjelent a német, 1975-ben a litván, 1977-ben pedig a cseh fordítás is. A hazai dedikálásokon ugyanekkor alkalmanként a szokásos példányszám két-háromszorosát készítették elő az érdeklődők számára. Nem kérdés, hogy az írói mondanivaló mellett a népszerűség is szerepet játszott abban, hogy Örsi az 1980-as évek végén a regény folytatását tervezte. A főhős fia „*külföldi egyetemeken művelődött férfi lett volna, aki visszatérve a szülőföldjére rájön, hogy már nem karddal kell megvívnia a harcot az elmaradott tájon*” – idézte fel az elhunyt író barátja (Egy barát az íróról, 1994).⁴

A továbbiakban azt elemzem, hogy a történet hogyan kapcsolódhatott a siklósi identitáshoz. Egyfelől az a kérdés, hogy a szerző milyen történelmi tudásra, milyen helyi hagyó-

³ Egy helyi példa: Thiery, 1963

⁴ A folytatásnak csak bábszínházi változata készült el (Pósa, 2011).

mányokra támaszkodott, másfelől pedig az, hogy a történet később hogyan vált hagyománnyá, egy közösségi tudás részévé, és hogyan használták fel, gondolták újra az évtizedek során.

Történeti támpontok és helyi hagyományok

Örsi igazi lokálpatrióta volt – egy alkalommal így fogalmazta meg *ars poeticáját*: „szerezd ezt a földet és ezt a népet, és tudd, hogy mit szeretsz benne.” Ez adta a lendületet ahhoz, hogy „óriási energiával, alapossággal, nagy lelkesedéssel írja a baranyai föld krónikájának egy-egy részletét”. (Hallama, 1963, p. 5). Nem meglepő, hogy *A Tenkes kapitányával* ez időben egy másik, szintén siklói téma is foglalkoztatta: Kanizsai Dorottya és Miklós kőfaragó mester történetéről is regény írását tervezte.⁵ A kuruc kor megidézéséhez komoly kutatómunkát végzett, „tömérdék történeti, helytörténeti, kultúrtörténeti munkát olvasott el.” (Hallama, 1963, p. 5)⁶ Ami azonban a regény történeti vonatkozásait illeti, megítélése – még a kalandregény műfaji jellegzetességeivel együtt is – korántsem egyértelmű.

Alapvetően hitelesnek tekinthető, ahogyan Örsi bemutatja a kurucok harcmódorát, a fokos és a karikás ostor készítését és használatát (Örsi, 1967). A lőfegyverek leírása ugyanakkor elhibázott, az író igencsak túlbecsülte a lőtávolságukat és pontosságukat Hadtörténeti szempontból helytálló az utalás a császári csapatok létszámhiányára (még akkor is, ha annak okát, a spanyol örökösödési háború miatti lekötöttséget nem is említi), jócskán eltúlozza azonban a császári csapatok magyarországi állományának silányságát és létszámgondjait (Rittling, 2014).

Hitelesek az olyan részletek, mint hogy polgári közigazgatás híján a hadsereg tisztjein és apparátusán múlt a legtöbb polgári ügy intézése, és hogy pénzbeli jövedelmek pótlására a császáriak gyakran éltek egyes haszonvételek (a regényben a kistapolcai kénes forrás) bérbe adásával. Szintén hitelesnek tekinthetőek a császáriak által elkövetett rekvirálások és az ezek során elkövetett súlyos atrocitások (így Nagyharsány felégetése, majd Viktor bognár mester ingyenmunkára kényszerítése és kifosztása (Örsi, 1967) – azt azonban elhallgatja a szerző, hogy bizony a kuruc harcmódnak is részei voltak a lakosság megfélemlítésére, az ellenség utánpótlásának elpusztítására irányuló akciók.

Örsi alapvetően jól ábrázolt néhány társadalomtörténeti motívumot, már ami egyes társadalmi csoportokat képviselő főszereplők jellemzését illeti. Eke Mátét sok országot megjárt, a nyugati harctéren tapasztalatokat szerzett, alighanem kényszersorozott katonaként, Buga Jakabot pedig szintén sokat próbált és világlátott, több nyelven is beszélő marhahajtóként állítja elének a szerző (Örsi, 1967). Jelentősen túlértékeli viszont a szabadságharc támogatottságát, ami Baranyában bizony korántsem volt tömeges és egyöntetű.

A legkevesebb összhangot a regény a konkrét eseményeket illetően mutatja a történeti valósággal. Eberstein Eckbert avval a megbízással érkezik Siklósra, hogy „a rendelkezésére

⁵ A tervezett mű nem regényként, hanem hangjátékként készült el. Miklós mester mellékszereplőként bukkant fel, főszerepbe pedig a mohácsi csatában elesett háromszáz pécsi diák került (Örsi, 1991); A mű a pécsi egyetem 600 éves jubileumára kiírt pályázaton első díjat nyert (Csefkó, 1983).

⁶ Már a sorozat forgatása alatt, játékosan, így vallott a baranyai kötődéséről: „egyszer valaki azt mondta rólam: Siklós szerelmese vagyok. Persze, hogy az vagyok, hiszen a romantikus várak közül ez a legvárabb vár.” (Thiery, 1963, p. 3.) Később, már budapesti lakosként sem felejtette el Baranyai gyökereit: „öt-hat év távlatából visszanézve azt mondhatom megint: Pécs, Baranya. Ha szellemileg összegyűjtöttem valamit, az ott sikerült.” (Thiery, 1969, p.7.)

bocsátott csapatokkal zúzza szét a Duna és Dráva szögletében tanyázó bandákat! Erősítse meg a siklói várat, és térítse Őfelsége hűségére a Siklós környéki, nyakas, kálvinista magyarokat. Feladata teljesítésében a legnagyobb eréllyel járjon el". (Örsi, 1967, p. 6) Ez persze csak az előkészületet jelentette volna egy nagyobb akcióhoz: „*a terveknek az volt a lényege, hogy nagy császári erők érkeznek majd Szigetvár irányából és Eszék felől, majd északi irányba előretörve olyan hatalmas sereggé egyesülnek, amellyel elsöpörhetik a Duna és a Balaton térsége között működő kuruc seregeket. Ha Budáig megszállják a Duna vonalát, akkor a Dunántúl nyugati részében, Ausztria határán küzdő Rákóczi-hű csapatoka elvágják a főseregektől, és megadásra kényszeríthetik.*” (Örsi, 1967, p. 219) Mivel azonban ezekről a tervekről Eke Máté révén értesült Bottyán János, időben ellenlépéseket tehetett. Eke Máté és Sándor ezredes azt a feladatot kapta, hogy reguláris és paraszti csapatokkal lassítsa le a Szigetvár felől érkező labancok előrenyomulását, míg Béri Balogh Ádám brigádja más csapatokkal kiegészülve az Eszéknél átkelő császáriakat zúzza szét, maga Bottyán generális pedig a Mohácsnál érkező és a hajókról kirakódó ezredeket támadja meg, így megakadályozva a császári sereg egyesülését és a támadás kibontakozását (Örsi, 1967). A regény szerint a kuruc hadmozdulatok mindhárom irányban teljes sikerrel jártak, Siklós a kurucok kezére jutott, és innen indult ki a nagyszabású kuruc ellentámadás Béri Balogh Ádám brigadéros és Bottyán János generális vezetésével – a Siklós környéki és az egész dunántúli nép szimpátiájától kísérvé (Örsi, 1967).

Ezeknek az eseményeknek 1704 tavaszán és nyarán – a regény cselekményének idején – éppen a fordítottja zajlott le. Májusban Forgách Simon 4000 kuruccal elfoglalta a Dunántúl nagy részét, de június 13-án, a Győr melletti Koroncónál csatát veszített Siegbert von Heister tábornagytól. A kurucok ezután kisebb eredményeket értek el (július elején Esterházy Antal a rácok ellen vezetett büntetőhadjáratot, Károlyi Sándor pedig Szentgotthárdnál aratott győzelmet), de Heister augusztus végén megindult ellentámadása két hét alatt kiszorította Esterházyt és Károlyit a Dunántúlról. Összességében Dél-Baranyában nem zajlottak olyan jelentős harci cselekmények, mint amilyenekre a regény története alapján gondolnánk (Rittling, 2014).

Azt látjuk tehát, hogy Örsi (saját bevallásával szemben) nemigen támaszkodott a helytörténeti irodalomra, amely pedig nyújthatott volna egy-egy valós támpontot a regény cselekményéhez. Baranya nagy, a Millennium idején megjelent monográfiája részletesen bemutatja a korszak baranyai fejleményeit (Németh, 1897), Siklós két – Bálint Sándor tollából 1928-ban, Fejes János munkája nyomán pedig 1937-ben megjelent – monográfiája szintén kitér a szabadságharc éveire (Bálint, 1928; Fejes, 1937). Nagyharsány és Terehegy története ugyan csak kéziratként készült el, ám ezek élő, közszájon forgó történeti tudásanyagot rögzítettek, amelyet szintén használhatott volna a regény megírásakor (Bordás, 1985; Harkányfürdő története, 1949; Kecskeméthy, 1985).

Örsi még a történeti tényeknél is kevesebbet merített a helyi tradíciókból. Ezt persze kielégítően magyarázza, hogy a szabadságharchoz kapcsolódó néphagyományok Baranyában egyáltalán nem léteztek, más történeti mondákat pedig a regény színtereihez nem sikerült kötni. A cselekmény helyszínét ugyanis szinte kizárólag a siklói vár és a Tenkes barlangja alkotja, egy-egy fejezet játszódik Kistapolca mellett és a Tenkes csárdánál, a kör-

nyező falvak viszont még háttérként is alig-alig sejlenek fel. Önmagában a várhoz és a fikatív barlanghoz pedig kevés történeti érdekességet, helyi hagyományt társíthatott a szerző. A várhoz kapcsolódóan így egyedül Zsigmond király siklói fogsága kerül szóba, Eckbert ugyanis Zsigmond szobájában rendezte be dolgozószobáját (Örsi, 1967). Meglepő, hogy Örsi mindössze egyszer, egy kiszólás erejéig említi meg Jenő herceg kardját (Örsi, 1967, p. 124), holott a harsány-hegyi csatában részt vett Savoyai Jenő alakja kapcsolódást jelenthetett volna a regény cselekményének közelmúltjához. Szintén nem építette be a regénybe a közeli Göntér-domb szerb hőséhes, Siklói Szent Istvánhoz kapcsolódó hagyományokat, holott azok jelentőségére éppen az 1960-as évek első felében hívta fel a figyelmet a helytörténeti kutatás (Erdős 2020).

A vidékhez kizárólag a Tenkes oldalán továbbélő szőlőművelés hagyományait köti a szerző. Eszerint az első szőlővesszőket a rómaiak hozták magukkal, a borkészítés tudománya túlélte a török hódítást (sőt éppen az itt telelő, hírhedt Ghiráj tatár kán írt verset az itteni borról), és a felszabadító háborút is (Örsi, 1967). A borhoz hasonlóan ismert természeti erőforrásként írja le Örsi (1967) a harkányi, pontosabban kistapolcai kénes hőforrást is, amit azonban 1823 előtt nem ismertek a helyiek sem. Meglepő, hogy ha már szerepeltette a kénes vizet, és megemlítette a Tenkes Ördögbocskor nevű szikláját is, akkor miért nem szőtte bele a történetbe legalább egy-egy utalás erejéig az ördögszántás mondáját. Ugyanígy nem kötötte össze a regény végén szerephez jutó, a várhoz vezető titkos alagutat a Szársomlyó mondabeli alagútjával, melynek történetét már a török korban is ismerték (Örsi, 1967; Verancsics, 1857).

Érdekes, hogy egy Zrínyi-parafrázist is felfedezhetünk a szövegben. A térséghez csak érintőlegesen kötődő költő Zrínyi Miklós a végzetes vadászatra menet egy anekdotát mondott a vadásztársaknak, ennek csattanóját Örsi már a szegénylegények régi szólásaként idézi: „*az a jobb, ha az ördögök viszik az embert a pokol felé, mintha az ördögöket is az embernek kéne vinni.*” (Örsi, 1967, p. 72)⁷ Másutt Ferenc Józsefre utal – kis malíciával – a szerző: „*Jó volt a koszt, jó volt a bor, mindennel nagyon meg vagyok elégedve! Csak kicsit elfáradtam*” – mondja a Siklóásra érkező tábornok (Örsi, 1967, p. 210).

Összességében joggal mondhatjuk, hogy *A Tenkes kapitánya* egy kitalált hagyomány, amely nem a történeti valóságon, és nem is a helyiek körében élő hagyományokon alapult. A továbbiakban arra a kérdésre keresem a választ, hogy a történet hogyan szervesülhetett, hogyan és mennyiben válhatott mégis a közösség sajátjává.

A Tenkes kapitánya a siklóiak körében

Néhány hónappal a sorozat bemutatója után, 1964 nyarán a főhőst alakító Zenthe Ferenc még csak dísztáviratot küldött siklói pártszervezet első emberének a várfesztivál alkalmából (Népünnepély a várkertben, 1964). A következő évben már a kétrészes változat díszbemutatóját szervezték meg Siklóson, Örsi Ferenc, a film zenéjét jegyző Vujicsics Tihamér és a szereplők részvételével. Ugyanekkor új kezdeményezésként fesztiválújság is megjelent, amely a sorozatról szóló érdekességeket tartalmazott (A siklói várfesztivál

⁷ Az anekdota Örsi későbbi művében már az eredetihez hasonló kontextusban bukkan fel (Örsi, 1973; Zrínyi anekdotája: Bethlen, 1980)

idején ismét megnyílik a határ, 1965). 1966-ban az érdeklődők ismét találkozhattak a film szereplőivel, ám a közönségtalálkozó még ekkor sem volt a várfesztivál kiemelt programja (Siklói várfesztivál, 1966).

1. kép: A Tarpa-Tenkes lovastúra résztvevőinek bevonulása Siklóstra

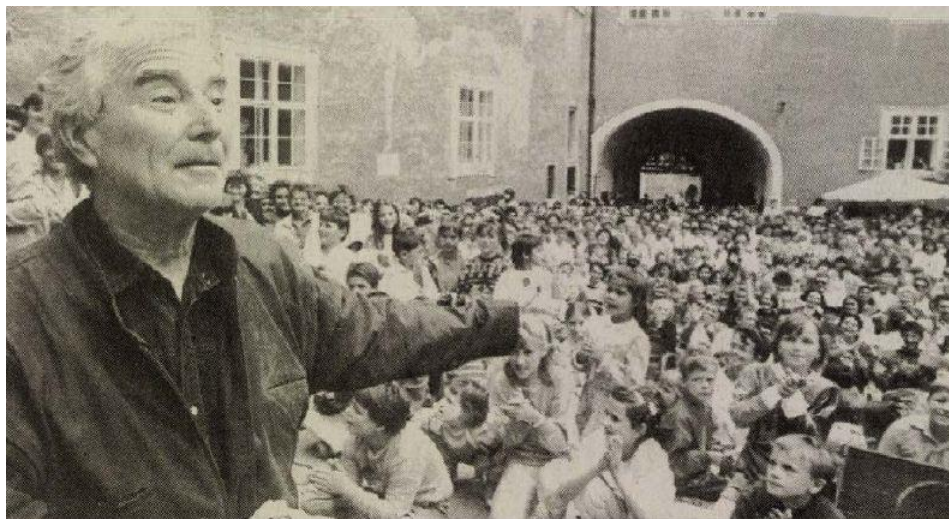
Forrás: Wallinger, 1971, p. 5.

1971-ben szintén a várfesztiválhoz kapcsolódott – az Örsi Ferenc által felvetett – Tarpa–Tenkes lovastúra: a 600 km-es út végén a résztvevők az érkezést a rendezvényhez időzítették. Az út során számos település képviselői egy-egy szalagot kötöttek a csapat zászlajára, nem egy helyen a lapok is hírt adtak a szabadságharc két legendás helyszínét összekötő túráról (Perics, 1996). 1976-ban ismét egy sportesemény örökölte meg *A Tenkes kapitánya* emlékét: a Baranyai Tájfutó Szövetség Siklóson rendezte meg az Országos Váltóbajnokságot; a győztes a bajnokságot jelentő „Tenkes kapitánya” címet kapta meg. Hasonló versenyt még két ízben, 1981-ben és 1988-ban szervezett a megyei sportszövetség (Kiss, 1988). Hasonló jellegű kezdeményezéssel később, 2021-ben is találkozhatott a közönség: ekkor szervezte meg első alkalommal a Buga Jakab kerékpártúrát a Balatonkör Sportegyesület (Balatonkör SE, 2022).

Bár a film és a történet nem vált olyan tényezővé, ami köré új rendezvények épültek volna, vagy ami akár csak részben meghatározta volna a már meglévő programok tematikáját, az azonban vitathatatlan, hogy *A Tenkes kapitánya* nagyon is elevenen élt a siklóiak körében. Ezt igazolja a sorozat harmincéves jubileumán, 1993-ban szervezett nagyszabású rendezvény. Az, hogy a keretet ezúttal is a várfesztivál jelentette, a korábbiaktól eltérően ezúttal már teljesen elsikkadt az évfordulóval szemben. A kétnapos rendezvény-sorozat – helyi Ki mit tud, zenei és képzőművészeti program, sportverseny, bemutató, utcabál és tűzijáték – legemlékezetesebb és a sajtóban is legnagyobb szerephez jutó programja a vár udvarán szervezett ünnepség volt. Siklós polgármestere és a megyei közgyűlés elnöke fogadta a stáb hintókon bevonuló tagjait, a közönségtalálkozóra annyi néző érkezett,

hogy szűknek bizonyult a várudvar (Cseri, 1993-a; Cseri, 1993-b). *„A beszélgetések, az élmények felidézése alatt a színpad és annak intimitása eltűnt, mindenki minél közelebb szeretett volna lenni azokhoz, akik harminc éve messze, az országhatáron túlra röpítette Siklós hírét. Szálltak a történetek a fal megmászásáról, a rakoncátlan lovakról, kulisszatitkokról. Idővel úgy tűnt, különösen a közönségtalálkozó végeztével, tulajdonképpen mindegy volt itt, milyen produkcióval rukkolnak elő a kapitányok, egy a lényeg, hogy láthatták, megérintették őket, hallhatták hangjukat.”* (Szabó, 1993-c, p. 12.) A rendezvény elsődlegesen a személyes emlékezés aktusa volt – annál is inkább, hiszen a felhívások szerint az egykori siklói statisztákat is várták: *„Kiemelt jelentőségűnek tartják a szervezők, hogy egykori, helybéli statiszták is jelentkezzenek, mert igen számítanak az ő közvetlenebb élménybeszámolójukra.”* (Hodnik, 1993, p.1.) A helyi sajtóban meg is kezdődött a személyes emlékek feltárása, legalábbis ebből az apropóból készítettek interjút Takács Zoltán gimnáziumi igazgatóval, aki fiatal tanárként vett részt a forgatáson (Szabó, 1993-a). Evvel együtt nem sikerült el teljesen a nemzeti történelemhez való kapcsolódás igénye, és a nagyon aktuális helyi célkitűzés sem. A beharangozó cikk szerint a rendezvény *„jó apropó nemcsak a hazaszeretet kifejezésére, de arra is, hogy a siklói vár jelenlegi állapotáról, gazdátlanságáról szó essék.”* (Visszatér a Tenkes kapitánya!, 1993, p. 12.) A helyi sajtó közölte is az (ekkor már súlyos beteg) Örsi Ferenc és a színészgárda felhívását a vár megmentésére, valamint a minisztériumi tisztviselő válaszát (Szabó, 1993-c).

2. kép: A várudvar a sorozat elkészítésének harmincéves jubileumán, a színpadon Zenthe Ferenc

Forrás: Cseri László felvétele; Cseri, 1993-b, p. 1.

A városi rang elnyerésének 25. évfordulóján, 2002 nyarán Siklós ismét fényes ünnepeket rendezett, melynek keretében a várban vár- és várostörténeti kiállítás nyílt meg, de a *„legnagyobb attrakció”* a filmbeli karaktereket ábrázoló panoptikum átadása volt, a színészek jelenlétében. A viaszfigurák alkotói között olyan neves művészek is felbukkantak, mint Vanyúr István és Trischler Ferenc. A kiállítás 4 millió forintos költségvetését helyi vállalkozók adományai fedezték; további források hiányában a panoptikum tervezett bővítése évről évre halasztódott (Kótány, 2002.; Dunai, 2004). Bár a kritikusok szerint a rendezett jelenet túl kis teremben kapott helyet, a város reményei szerint evvel együtt is

„jelentősen növeli majd a vár látogatottságát”. (Wald, 2002. p. 5.) A panoptikumot a vár felújítása miatt a többi kiállítással együtt 2009 őszén kiköltöztették, a tervek szerint egy ideig a közeli ferences kolostorban lett volna látogatható (Ungár, 2009). A felújított vármúzeumba a jelentősen amortizálódott figurák közül sem került vissza az összes. Újabb felmerült, hogy a sorozat bemutatójának 55. évfordulójára panoptikumot is tartalmazó emléktárgyat alakítanak ki a várban (Bővül a várfesztivál, 2018).

A következő évben, 2003 júniusában a Rákóczi-szabadságharc kitörésének 300., a filmsorozat elkészítésének 40. évfordulója alkalmából háromnapos rendezvényt szerveztek Siklóson. A rendkívül rangos és színes programban – nemzetközi fúvószenekari találkozó, művészeti kiállítás, országos rajzverseny eredményhirdetése, határon átnyúló történeti vetélkedő, egész napos hadijáték – előkelő helyen szerepelt a filmsorozat szereplőinek fogadása, amelyen a Tarpáról lovon érkező Béri Balogh Ádám Huszárbandérium is részt vett. A Hadtörténeti Múzeum hozzájárulásával ekkor új kiállítás nyílt a várban, amely eredeti metszetek, ruhák, fegyverek segítségével idézte meg a Rákóczi-szabadságharc korát (Kótány, 2003-a; Kótány, 2003-b; Kótány, 2003-c).

A film alkotóit az évfordulóktól és az azokat kísérő nagyobb ünnepektől függetlenül is számon tartották a siklósiak. Az egykori stáb tagjait többször hívták meg különböző kulturális eseményekre – és fordítva, a színészek is fontosnak tartották, hogy jelen legyenek a város életében. 2000 májusában Szabó Gyula és Vajda Márta volt hivatalos a Siklós Art programsorozatra. Egy hónappal később pedig a város díszpolgári címével tüntették ki Zenthe Ferencet és Szabó Gyulát (Kótány, 2000-a; Kótány, 2000-b). 2007 őszén a nyugatra kitelepült Krencsey Marianne-t fogadta a város; mindeddig ő volt az egyetlen a film szereplői közül, aki a forgatás óta nem járt Siklóson (Negyvennégy év után visszatért a várúrnő Siklóusra, 2007).

A *Tenkes kapitánya* elhunyt alkotóiról is kegyelettel emlékezik meg a helyi közösség. Vujicsics Tihamér nevét utca őrzi Máriagyúdon, 1986-ban pedig bronzos grafitszürke kerámiadomborművel, Ócsai Károly alkotásával jelölték meg a zeneszerző kedvelt helyét (Wallinger, 1986). 1994-ben ugyancsak Gyúdon temették el Örsi Ferencet, több száz ember jelenlétében. Sírhelyén a következő évben Szatyor Győző által készített kopjafát állították fel a város által szervezett megemlékezés keretében (Kopjafa Örsi Ferenc emlékére, 1994).⁸ 2006 nyarán a helyi sajtó címlapon adott hírt Zenthe Ferenc haláláról, legkedvesebb szerepeként említve Eke Máté figuráját (Zenthe Ferenc 1920-2006, 2006). 2011-ben a siklósi művelődési ház felvette Örsi Ferenc nevét (Babos, 2011), napjainkban pedig Zenthe Ferenc nevét köztér viseli Siklóson, és a tervek szerint hamarosan Szabó Gyuláról is utcát neveznek majd el.

⁸ Örsiről több nekrológ is megjelent a helyi lap hasábjain: Mecseki, 1994; Ózdi, 1994

3. kép: Örsi Ferenc temetése Máriagyúdon

Forrás: Horváth, 1994, p. 7.

A Tenkes kapitánya-kultusz 2020 őszén a települési, 2023 februárjában pedig a megyei értéktárba is bekerült, ugyanekkor célként fogalmazódott meg, hogy – mivel a filmsorozat az ország egészének szívébe belopta magát – a nemzeti értéktárba is felterjesszék. A sorozat készítésének 60. évfordulója alkalmából ismét egész éves rendezvénysorozatot szerveznek Siklóson: kiállítást rendeznek a filmforgatáshoz kapcsolódó relikviákból, meghívják a még élő alkotókat, beszélgetésre invitálják az egykori statisztákat és tematikus képzőművészeti tárlatot összeállítását is megkezdték (Zsíros, 2023; Szűcs, 2023).

Úgy tűnik, hogy nem annyira a történet, hanem sokkal inkább a film vált kultusz tárgyává Siklóson és környékén. Nem annyira az alapmű szervesült, azaz nem ennek jöttek létre különböző kontextusai, újragondolásai, feldolgozásai, és nem is a történeti háttérrel jelentő korszak vált a közbeszéd, közgondolkodás tárgyává. Sokkal inkább arról volt szó, hogy a '60-as évek iránti nosztalgia, és a városnak országos hírt hozó sorozat iránti hála éledt fel újra és újra, és kíséri az alkotókat életük végéig. Ahogyan az egyik siklósi lap újságírója fogalmazott: „*nélkülük – és a vár nélkül – ez a város a békés ismeretlenség poros hétköznapjait pergetné.*” (Gomolla, 1993-a, p.12.)

Örökségvédelem, idegenforgalom, területfejlesztés

Kovács András helytörténész, gimnáziumi tanár először 1954-ben hívta fel a figyelmet arra, hogy a siklósi vár sürgős védelemre szorul. Gazdag történelmi örökségét érdemes és lehetséges volna bemutatni a nagyközönség számára, és ez hozzájárulhatna a pusztulófélben lévő műemlék fenntartásához (Kovács, 1954; Kovács, 1965). Bár ehhez később nagyon fontos fogódzót jelentett a Siklóson játszódó filmsorozat országos népszerűsége, Thiery Árpád riportja – továbbvezetve, kontextusba ágyazva Kovács felvetését – arra utalt, hogy a település más erőforrásokkal is rendelkezik. A vár valóban kiemelkedő idegenforgalmi vonzerót jelent, a Tenkes kapitánya húzónév, és a sorozat vetítése óta megsokszorozódott a (részben külföldi) látogatók száma – éppen ezért, „*ha lassan és körülményesen is*” (Thiery, 1964-b, p. 9), de haladnak az idegenforgalmi fejlesztések (így a korszerű vetítőszoba kialakítása és a szálláshely-kapacitás bővítése). Másrészt a városi

rangra pályázó település ipari, mezőgazdasági és közigazgatási központként sok más lehetőséget is kiaknázhathat, ezek között pedig a Tenkes kapitánya „csak” egy romantikus érdekesség (Thiery, 1964-b).

4. kép: A siklósi vár nemrég berendezett kínzókamrája 1966-ban

Forrás: Csorba Győző Könyvtár Helyismereti Gyűjteménye, Fotótár

A megye turizmusfejlesztési koncepciójának – Palkó Sándor megyei tanácselnök víziójának – részeként, tíz évvel korábbi, szerény kezdetek után 1963-ban indultak meg nagyobb szabású munkálatok a várban. 1970-ig összesen 16-18 millió forint értékű összbe-
 ruházás történt meg, részben ennek köszönhető, hogy a vár 1969-ben 200 ezer látogatót fogadott (Rab 1970). Célként már nem kizárólag az értékmenés fogalmazódott meg: a tervezők az üzemszerű és rentábilis működés feltételeinek megteremtésében gondolkodtak (Rab, 1970) – ez azonban alig-alig valósult meg. A várat az 1970-es évek végétől a megyei tanács döntése alapján a Mecsek Tourist kezelte, a komolyabb karbantartási és felújítási munkálatokat – a megye hallgatólagos jóváhagyásával – pénzhiányra hivatkozva elodázta. Az állag folyamatos romlásához a rendszerváltoztatás után a tulajdonosi jogok és a fenntartói kötelezettségek rendezetlensége is társult, így egyre kevésbé látszott lehetőség a felújításra és a gazdaságos működtetésre (Bencs, 1988)⁹ – nem véletlen, hogy az 1993-as jubileumi rendezvény fő céljaként is vár megmentése fogalmazódott meg (Szabó, 1993-c).

Nem meglepő, hogy a vár ezekben az években nem volt önálló idegenforgalmi célpont, az ide látogatók számára elsősorban a filmsorozat jelentett vonzerőt. A német és francia turisták többsége kimondottan a sorozat miatt érkezett Siklóásra (érezhető volt például, hogy amikor 1997 nyarán az egykori keletnémet tartományokban műsorra tűzték *A Tenkes kapitányát*, megugrott az itteni vendégek száma, ebbéli érdeklődésüket azonban a vár alig-alig elégítette ki. A kiállítások átgondolatlanok, koncepciótlanok voltak, a Rákóczi-szabadságharc korát megidéző, jó minőségű anyagot viszont a Hadtörténeli Múzeum elszállította. Felmerült ugyan egy kisebb tárlat megnyitása az eredeti állomány alapján, a

⁹ A rendezetlenségre és a tanácstalanságra jellemző egy egészen abszurd elgondolás. 1993-ban felmerült, hogy egy német orvosnak adják el a várat, aki orvosképző központot nyitott volna az épületben, megtartva annak kulturális, építészeti értékeit (Gomolla, 1993-b).

siklósiak pedig másutt is népszerű várjátékok szervezését vetették fel, de ezek megvalósítása egyelőre váratott magára (Fűzős cipők, kék kerámiák, 1995; Szabó, 1996; Kaszás, 1997; Kótány, 1997).

A vár hasznosításának jogát 2000. január 1-jével (vetélytárs nélküli pályázóként) az önkormányzat vette át a Kincstári Vagyoni Igazgatóságtól. A fejlesztésekre, a turisztikai vonzerő javítására ugyan nem hiányoztak az ötletek, tőke azonban annál kevesebb állt rendelkezésre (Dunai, 2000-a). A következő években így alapvető változások nem történtek, kisebb-nagyobb bővítések – így 2002-ben a panoptikum, a következő évben pedig az új történeti kiállítás megnyitása – azonban növelték a vár kínálatát és vonzerejét. Ezekhez kapcsolódott 2002-ben a Szüreti Csirkepaprikás Fesztivál, melynek szervezői az alapjaiban eltérő tematika ellenére is kapcsolódni igyekeztek a Tenkes kapitánya hagyományához: a rendezvény megnyitását a toronyból Zenthe Ferenc által leadott ágyúlövés jelezte, majd Zenthe és Szabó Gyula mondott köszöntő beszédet (Csirkepaprikás, 2002).

Tényleges előrelépésre a 2008-ban elnyert uniós és norvég támogatás biztosított lehetőséget: a mintegy 2 milliárd forint értékű forrás a vár részleges felújítását, az attrakciók bővítését tette lehetővé hat év alatt, három lépcsőben. Mindehhez – a közel egykorú bikali és szigetvári fejlesztésekhez hasonlóan erőforrásként használva a kulturális örökséget, és egységes rendszerként kezelve az épített környezetet és a történelmi hagyományokat – egy nagyszabású rendezvénysorozat, a film alapján írt musical is csatlakozott. (Barabás, 2009; Delegáció tárgyalna a vár jövőjéről, 2018)

A darab ősbemutatóját figyelemfelkeltő rendezvény előzte meg. A várba lóháton bevonult a címszerepet játszó Stohl András, és – elődjéhez hasonlóan – elsütötte az ágyút, majd a főbb szerepeket játszó színészek, Gubás Gabi, Mészáros Árpád Zsolt, Magyar Attila és Beleznay Endre felhúzták a musical zászlaját. Ugyanekkor kihirdették a Szent György-napi borverseny nagydíjának, a Tenkes Kapitánya Bora címnek a győztesét is (Wald, 2009-a).

A musicalt Ács Bálint írta és Balikó Tamás rendezte, a főbb szerepekben budapesti színészeket láthatott közönség, de a helyiek részvétele nélkül a produkció nem működhetett volna. A Pelikán Táncegyüttes tagjai alkották a tánckart, a Siklósi Huszárbandérium pedig a lovas statisztériát biztosította. Az önkormányzat számos erőforrással (a terület és a közművek ingyenes használatával, a városüzemelési cég munkatársaival), a Tenkes Kapitánya Lovastanya jól képzett lovakkal, a Központi Étterem pedig a szereplők étkeztetésével segítette a produkciót. Utólag valamennyi közreműködő az összefogás felhajtó erejéről számolt be (Császár, 2009).

A két felvonásos, csaknem háromórás darab igazi sztárparádéval, rendkívüli látványelemekkel vált emlékezetessé. *„Az óriási statisztériával, táncos tömegjelenetekkel, különleges pirotechnikával bemutatott musical a film jeleneteit követi. Talán ezért is sikerült kissé nagyobb lélegzetűre a darab, amely igazi nosztalgiashow”* – írta az előadásról a *Népszava* kritikusa (B. Mezei, 2009, p. 6.). A nagyszínpad mellett fesztiválváros létesült: farönkházikókban kézműves bemutatók, valamint kézműves vásár, boráspavilonok és ételes standok, a kisszínpadon két koncert várta az érdeklődőket, az egyesületek házában pedig a helyi civilek fotókiállítással és filmvetítéssel csatlakoztak a programokhoz. Az ősbemutatót a projekt vezetői egyértelműen sikeresnek értékelték. *„A visszajelzések kivétel nélkül rendkívül pozitívak, a szakmai vélemények szerint a darabbal színháztörténelmet írtunk”* –

mondta Ács Bálint, Balikó Tamás pedig ugyanekkor így nyilatkozott: *„Arra lehetett számítani, hogy népszerű lesz a darab, de ilyen elementáris sikerre nem gondoltunk. (...) Az egész stáb bámulatos teljesítményt nyújtott, a siklóiak vendégszeretete pedig leírhatatlan.”* (Wald, 2009-b, p. 4.). Nem véletlen, hogy az előadás öt alkalommal töltötte meg a 2000 fős lelátót.

Minden bizonnyal ez a siker motiválta az alkotókat, hogy az első évad botránya,¹⁰ a pénzügyi gondok¹¹ és Stohl András autóbalesete ellenére ismét színpadra vigyék a darabot Siklóson, sőt immár nagyobb léptékben gondolkodva, egy szabadtéri színház keretei között, ami a térség kulturális turisztikai fejlesztésének sarokpontja lehet. A programsorozat összesen több mint húsz előadással – budapesti, székesfehérvári és pécsi vendégjátékokkal, valamint a musical nyolc előadásával – várta a közönséget, és hosszú távon is kapcsolódni kívánt a vár több fázisban ütemezett felújításához (Szabadtéri színház a siklói várban, 2010; Babos, 2010-b; A Siklói Nyári Színház első évada, 2009).

A kulturális alapú város- és térségfejlesztés egyre inkább kiforró koncepciójához szórványosan egyedi üzleti vállalkozások is kapcsolódtak. Ennek első példája alighanem az volt, hogy 1967-ben a Siklói Magyar-Bolgár Testvériség Tsz egy borozót nyitott Budapest belvárosában, és azt az akkor már népszerű filmsorozat karakteréről, Siklói bácsiról nevezte el. A kezdeményezés nagyon kedvező visszhangra talált: *„Az eltelt rövid idő alatt rendkívül népszerű lett a budapestiek körében ez a valóban szép, hangulatos és ízlésesen berendezett borozó. (...) A hajdani Siklós-környéki csárdákra emlékeztető szép, ízléses bútorzatot a termelészövetkezet asztalosai készítették”.* (”Siklói bácsi borozója” – Budapest belvárosában, 1967, p. 1.; ”Siklói bácsi Budapesten”, 1967, p. 4.)

5. kép: Siklói bácsi borozója Budapesten

Forrás: ”Siklói bácsi Budapesten”, 1967, p. 4.

¹⁰ A musical megírására eredetileg a komáromi Magyar Lovas Színház adott megbízást Ács Bálintnak. A premiért 2008 márciusára, a Budapest Sportarénába tervezték. A zenész csak egy dalt és a jelenetbeosztást mutatta be a megrendelőknek, viszont a siklói önkormányzattal és a Pécsi Nemzeti Színházzal együttműködve Siklóson a teljes musicalt színpadra állította (4,5 millióra perlik, 2009).

¹¹ A produkció nem részesült állami támogatásban, a belépőjegyekből és a szponzori támogatásokból pedig nem sikerült a teljes költségvetést kigazdálkodni; a helyzetet tovább súlyosbította az egyik támogató visszalépése (Babos, 2010-a).

A vállalkozói, piaci szellem persze csak jóval később, a rendszerváltoztatás után érezte hatását. Az 1990-es évek közepén Siklós kevésbé frekventált, a városmagtól távolabb eső részén a Kék Sellő Kft. üzletház építését kezdte meg. Az épület alatt pince és bormúzeum kialakítását tervezték, melynek berendezése a Rákóczi-szabadságharc korát idézte volna (Októberben nyit a bormúzeum, 1995). Néhány évvel később, szintén a borturizmus és borkereskedelem felvirágoztatásának céljával, felvetődött a siklói borrend megalakítása, melyet az első tervek szerint a Tenkes kapitányáról neveztek volna el. Az elgondolás az volt, hogy a jól ismert „márkanév” segíteni fogja megóvni az elfeledéstől a siklói borokat (Dunai, 2000-b). Bár a borrend végül nem ezzel a névvel jött létre, a nevet azért felhasználta az ágazat: a Szent György-napi borversenyeken a leginkább kiemelkedően szereplő boroknak a Tenkes Kapitánya Bora címet adják.

Az ezredforduló éveiben felfutó idegenforgalomból a borászat mellett más szolgáltatások, ágazatok is egyre inkább kivették részüket. Az ekkor alakult Tenkes Kapitánya Lovastanya csak nevében kapcsolódik a jól ismert hős alakjához, a 2019-ben megnyílt Brigadéros Vendégháznak azonban arculata, kialakítása is a korszak és a filmsorozat hangulatát idézi.

A nemzeti emlékezet helye

A *Tenkes kapitánya* nemcsak helyi, hanem országos viszonylatban is rendkívül népszerűvé vált, nemzedékek nőttek fel rajta, az eltelt évtizedek során a nemzeti emlékezet egyik csomópontjává vált. Elegendő a Zenthe Ferenc és Salgótarján kapcsolatát tárgyaló kötet nyitó tanulmányára utalni, amelynek címe – összevonva Zenthe egyik legmagasabb kitüntetésének, és alighanem legismertebb filmszerepének nevét – a *nemzet kapitányaként* aposztrofálja a színművészt (Kelecsényi, 2014).

A történet szinte azonnal a populáris kultúra részévé vált, köszönhetően a sorozat és a regény óriási sikerének. A történetből Zórád Ernő készített képregényváltozatot, amely először, 1966-ban a *Pajtás* lapjain jelent meg (*A Tenkes fiai* címmel), majd 1972-ben a *Fülesben* ismét közölte ezt a feldolgozást (Magyar Képregénytörténeti Egyesület, 2023). Ugyanezekben az években vált közzismertté az *Aztán jött a Tenkes kapitánya...* kezdetű, 1965-ben megjelent gyermekdal, Brand István dalszövegét és Berki Géza zenéjét a Magyar Rádió Gyermekkora, és szólistaként Ella Miklós előadása tette népszerűvé (Ella, 2023).

A Tenkes kapitánya témája szinte magától értetődő módon jelen van a kortárs popzenében. A Bëlga együttes 2002 márciusában megjelent, *Majd megszokod* albumon szereplő *Nemzeti hip-hop* című, szarkasztikus dalban idézte a film főcímmzenéjét (Bëlga, 2014). A témát a Pannonia Allstars Ska Orchestra is feldolgozta, a 2007 novemberében megjelent *The Return of the Pannonians* című albumán szereplő dalban (PASO 2018). Ugyanezekben az években a filmkultúrában is visszatért egy-egy kép az eredeti műből. A Herendi Gábor rendezésében és Harmat Gábor forgatókönyve alapján készült, 2004-ben bemutatott *Magyar vándor* című vígjátékban a magyar történelem egyik ikonikus pillanataként szerepel, amikor a mázsás karosszékhez kötözött Zenthe Ferenc kiissza az eléje tett kupát.

2009 novemberében – vagyis néhány hónappal a musical siklói premierje után – a budapesti Honvéd Táncszínház is bemutatta *A Tenkes kapitánya* színpadi feldolgozását. A

táncjátékot Zsuráfszky Zoltán rendezte és koreografálta, a darab zenéjét Sebő Ferenc szerezte, a regényt Vincze Zsuzsa írta színpadra, Turczi István dalszövegeinek felhasználásával. Az ismertető szerint a *„tévéfilm könnyedségét és a kor hangulatát idézik meg a látványos előadásban. Megjelenik a siklósi vár, fáklyák, szekerek, egy álmokképben korhű ruhába öltözötten Rákóczi, Bercsényi, Bezerédy, Vak Bottyán.”* (László, 2009) A nem mindig lelkes kritika mindenekelőtt a darab gondolati szegénységét tűzte tollhegyre. A táncjátékot a *„langyos, középszerű szórakoztatás igénye”* jellemzi, ráadásul meg sem próbál hozzátenni az alapjául szolgáló sorozathoz vagy a regényhez, minden újraértelmezés nélkül visz színre egy válogatást a jelenetek közül (Kutszegi, 2011).

A negatív felhangok ellenére a 90 perces, két felvonásos táncjáték nagyon népszerűvé vált, többször is előadták a Művészetek Palotájában, bemutatták az ország több településén, 2019-ben, a Rákóczi-émlékévben pedig Kárpát-medence tíz magyar városában és Bécsben is láthatta a közönség (Pl.: Lukács, 2019.; Badó, 2019). A bécsi előadás felvezetőjeként Potápi Árpád János államtitkár mondott beszédet: *„A Tenkes kapitánya egy olyan kor emlékéét idézi fel, mely a magyar történelem sok más epizódjához hasonlóan nem az eredményétől vált dicsőségessé, hanem attól, hogy igaz ügyért folyt.”* Példája arra tanít, hogy a *„többi nemzettel együtt építsük tovább azt az Európát, amelyért a kuruc harcosok életüket áldozták.”* (Az igaz ügyért folytatott magyar küzdelmeket idézi, 2019) A turné tehát össznemzeti, sőt – a bécsi előadás mindenképpen – összeurópai kontextusba helyezte a helyi (kitalált) hagyományt.

Összegzés

A Tenkes kapitánya mint kitalált hagyomány fejlődésének három szintjét, három réteget, a helyi, a regionális és a nemzeti szintet kíséreltem meg bemutatni.

Siklóson és környékén, úgy tűnik, nem annyira a történet, hanem sokkal inkább a film vált kultusz tárgyává. Nem annyira az alapmű szervesült, nem ennek jöttek létre különböző kontextusai, újragondolásai, feldolgozásai, és nem is a történeti háttérrel jelentő korszak vált a közbeszéd tárgyává. Sokkal inkább arról volt szó, hogy a '60-as évek iránti nosztalgia, és a városnak országos hírt hozó sorozat iránti hála éledt fel újra és újra, és kíséri, kísérte az alkotókat is életük végéig.

Térségi szinten a Tenkes kapitánya főként idegenforgalmi hívószóként működött. A helyi vállalkozók jó ideig a borturizmus megtámogatására kívánták használni a konkurens Villány árnyékában. Aztán a 2000-es évek végén komplexebb, az épített örökséget és a történeti hagyományokat, a látnivalókat és a rendezvényeket egységben kezelő szemléletmód, a kulturális alapú vidékfejlesztés szemlélete jelent meg. Ilyen összefüggésben a regényből készült a musical – a minőségi kifogások és a bemutatót övező botrányok ellenére is – jelentős kezdeményezésnek tekinthető, jóllehet folytatás nélkül maradt, és így tényleges hatást alig gyakorolt a térségre.

A Tenkes kapitánya a nemzeti emlékezetnek is része lett, annak köszönhetően, hogy a filmsorozat és a regény a megfelelő történeti pillanatban született meg, a magyar társadalom nagy része rezonálni tudott a nemzeti és a szociális igazságosság nem túl bonyolultan megfogalmazott problematikájára. Hosszabb távon viszont a történet ezen a szinten sem szervesült: legsikeresebb feldolgozásai, így a 2009-es táncjáték, valójában nem gondolták

újra, nem töltötték meg új, a mai kor kérdéseire reflektáló tartalommal, így aztán sem a nemzettudat, sem a nacionalizmus-kritika eszközévé sem válhat.

A Tenkes kapitánya esettanulmánya arra utal, hogy egy-egy kitalált hagyomány nagyon felemás módon működik: nem biztosít igazán stabil kötőerőt a helyi identitások számára és legfeljebb díszítményként gazdagítja a nemzeti kötődéseket is.

Felhasznált irodalom

- 44 év után visszatért a várúrnő Siklóstra (2007. november). *Siklós*, 11, 17.
- 4,5 millióra perelik a Tenkes kapitánya-musical zeneszerzőjét (2009. július 21). *Index*. https://index.hu/kultur/blog/2009/07/21/4_5_milliora_perelik_a_tenkes_kapitanya-musical_zeneszerzot/
- A Siklósi Nyári Színház első évada (2009. június). *Siklós*, 6, 3-4.
- A siklósi várfesztivál idején ismét megnyílik a határ. (1965. június 5). *Dunántúli Napló*, 131, 2.
- Az igaz ügyért folytatott magyar küzdelmeket idézi a Tenkes kapitánya (2019. október 10). *Magyar Hírlap*. <https://www.magyarhirlap.hu/kultura/20191010-magyar-kuzdelem-az-igaz-ugyert>
- Babos, A. (2010-a, február 28). *Hatmillióval tartozik a Tenkes kapitánya projekt*. Baranya Vármegyei Hírpórtál. <https://www.bama.hu/kultura/2010/02/hatmillioval-tartozik-a-tenkes-kapitanya-projekt>
- Babos, A. (2010-b, június 20). Sztárokból nem lesz hiány. *Új Dunántúli Napló*, 171, 4.
- Babos, A. (2011. február 8). A Tenkes kapitánya írója lett a művház névadója. *Új Dunántúli Napló*, 38, 2.
- Badó, Zs. (2019. október 15). *Nagy siker volt Beregszászban a Tenkes kapitánya*. Kárpátalja. <https://karpataljalap.net/2019/10/15/nagy-siker-volt-beregszaszban-tenkes-kapitanya>
- Balatonkör SE (2022. október 30.) *Buga Jakab Túra*. <https://www.balatonkor.hu/BJT>
- Bálint, F. (1928). *Siklós monográfiája*. Drávavölgyi.
- Barabás, B. (2009. augusztus 10). Végek dicsérete Baranyában. *Népszava*, 186, 16.
- Bélga (2014. augusztus 7). *Nemzeti hip-hop* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=RnzvQdBcHrI&list=PL24L7CcJ9MgbmPCgRhWMHXgCF4uz8ByHb&index=4>
- Bencs, J. (1988. december). Unokáink is látni fogják? *Siklós*, 7, 4.
- Bethlen, M. (1980). Élete leírása magától. In V. Windisch Éva (szöveggond., jegyz.), *Kemény János és Bethlen Miklós művei* (pp. 399-981). Szépirodalmi Könyvkiadó.
- B. Mezei, É. (2009. július 16). Ismét hódít a Tenkes kapitánya. *Népszava*, 165, 6.
- Bordás, S. (1985). *Nagyharsány község és a református egyházközség története a római kortól a XX. század közepéig*. (Gépirat)
- Bővül a Várfesztivál (2018. március). *Siklósi Aranytrombita*, 3, 7.
- Császár, F. (2009. november). A siklósiak önzetlensége is kellett... *Siklós*, 11, 7-10.
- Csefkó, J. (1983. május 19). Ha ez így megy, próbáljunk meg írni. *Universitas*, 13, 3.
- Cseri, L. (1993-a, június 26). Harmincéves a Tenkes kapitánya. *Új Dunántúli Napló*, 170, 5.
- Cseri, L. (1993-b, június 28). Harmincéves a kapitány. *Új Dunántúli Napló*, 172, 1-2.
- Csirkepaprikás (2002. augusztus 13). *Új Dunántúli Napló*, 220, 3.
- Deák-Sárosi, L. (2006. augusztus 27). *Nemzeti kalandfilm-sorozatunk*. Filmkultúra. <https://www.filmkultura.hu/regi/2006/articles/essays/tenkes.hu.html>
- Delegáció tárgyalna a vár jövőjéről (2018. november). *Siklósi Aranytrombita*, 11, 6.
- Dunai, I. (2000-a, január 7). Új időszámítás a siklósi várban. *Új Dunántúli Napló*, 6, 7.
- Dunai, I. (2000-b, április 16). Rendet tesz a Tenkes kapitánya. *Új Dunántúli Napló*, 105, 3.
- Dunai, I. (2004. június 6). Panoptikumbővítés, csak fejenként. *Új Dunántúli Napló*, 153, 3.
- Egy barát az íróról (1994. szeptember 6). *Új Dunántúli Napló*, 245, 7.
- Ella, M. (2023. március 3). *A Tenkes kapitánya* [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=jFh9i-mtd3c>
- Erdős, Z. (2020). Emlékezeti rétegek és hatalmi igények a Štiljanović-hagyományban. In Szívós E. & Veress D. (szerk.), *Örökség, történelem, társadalom. A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület 2018. évi, szentendrei konferenciájának kötete* (pp.25-43). Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület.
- Fejes, J. (1937). *Siklós múltja*. Szerzői kiadás.
- Fűzős cipők, kék kerámiák (1995. július 19). *Új Dunántúli Napló*, 195, 9.
- Gomolla, T. (1993-a, június 29). Eke Máté és Buga Jakab egy csapatban. *Siklós és Siklósvidek*, 11-12, 12.
- Gomolla, T. (1993-b, október 26). Ami biztos: az a bizonytalan... *Siklós és Siklósvidek*, 18, 7.
- Hallamma, E. (1963. március 13). Őrsi Ferenc. *Dunántúli Napló*, 60, 5.
- Harkányfürdő története (1949). Honismereti Szakkör. Gépirat.
- Hodnik, I. (1993. május 6). Jön a Tenkes kapitánya! *Új Dunántúli Napló*, 122, 1.

- Hobsbawm, E. (1983). *Inventing Traditions*. In Hobsbawm, E. – Ranger, T. (Eds.), *The Invention of Tradition* (pp.1-14). Cambridge University Press.
- Horváth, L. (1994. szeptember 20). Búcsú Örsi Ferenctől. *Új Dunántúli Napló*, 259, 7.
- Kaszás, E. (1997. júl. 19). Várak, befektetők és a Tenkes kapitánya. *Új Dunántúli Napló*, 196, 6.
- Kecskeméthy, Z. (1985). *A nevévészett Terehegy történelmi múltjából*. Gépirat.
- Kelecsényi, L. (2014). Zenthe Ferenc – a nemzet kapitánya. In Balogh Z. (szerk.), *„Köszönöm a Jóistennek, hogy ide szülehettem”*. Zenthe Ferenc és Salgótarján (pp.3-8). Dornyai Béla Múzeum.
- Kiss, E. (1988. október 17). Országos váltóbajnokság a Tenkes alján. *Dunántúli Napló*, 289, 8.
- Kiütéssel győzött a kapitány (2006. augusztus 7). *Népszava*, 183, 6.
- Kopjafa Örsi Ferenc emlékére (1994. október 4). *Új Dunántúli Napló*, 271, 5.
- Kótány, J. (1993. május 27). Esti meséből kalandregény. *Új Dunántúli Napló*, 153, 7.
- Kótány, J. (1997. augusztus 30). Tárlatra vár a vár. *Új Dunántúli Napló*, 237, 4.
- Kótány, J. (2000-a, április 19). Később nyit az Art Siklós. *Új Dunántúli Napló*, 108, 4.
- Kótány, J. (2000-b, jún. 7). Átadták a város kitüntetéseit. *Új Dunántúli Napló*, 155, 4.
- Kótány, J. (2002. jún. 7). És akkor jött a Tenkes kapitánya. *Új Dunántúli Napló*, 153, 4.
- Kótány, J. (2003-a, május 20). Új kiállítás a várban. *Új Dunántúli Napló*, 136, 5.
- Kótány, J. (2003-b, június 27). A Tenkes kapitánya a szabadságharc ünnepén. *Új Dunántúli Napló*, 173, 4.
- Kótány, J. (2003-c, június 28). Fesztivál a Tenkes kapitányával. *Új Dunántúli Napló*, 174, 5.
- Kovács, A. (1954. augusztus 28). Mentsük meg Siklós várát! *Dunántúli Napló*, 204, 4.
- Kovács, A. (1965. június 13). Siklós. *Dunántúli Napló*, 138, 6.
- Kutszegi, Cs. (2011. július 29). *Nem minden arany, ami fénylik*. SZINHAZ.NET. <https://szinhaz.net/2011/07/29/kutszegi-csaba-nem-minden-arany-ami-fenylik/>
- László, D. (2009. november 19). Testekből épült katedrális. *Heti Válasz*, 47, 59.
- L. Benke, Zs. (1969). Néhány ifjúsági történelmi regényről. *Századok*, 5-6, 1291-1304.
- Lukács, M. (2019. szeptember 19). *Megelevenednek a kuruc kor legendás alakjai*. Magyar Szó. https://www.magyarsozo.rs/hu/4096/kultura_szinhaz/208233/Megelevenednek-a-kuruc-kor-legend%C3%A1s-alakjai.htm
- Magyar Képregénytörténeti Egyesület (2023. augusztus 7.). *Fülesben megjelent képregények*. https://mkte.hu/index.php?p=kepregenyek&title_id=&page=15
- Mecseki, J. (1994. augusztus 24). „A halhatatlan siklósi”. *Siklós és Siklósvidék*, 13, 3.
- Németh, B. (1897). Baranya szent-Istvántól a jelen korig. In Várady F. (szerk.), *Baranya múltja és jelenje, II. kötet* (pp. 209-730). Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság.
- Népünnepély a várkertben (1964. június 16). *Dunántúli Napló*, 139, 3.
- Októberben nyit a bormúzeum (1995. szeptember 6). *Új Dunántúli Napló*, 243, 9.
- Ózdi, L. (1994. szeptember 15). Amilyenek én láttam. *Siklós és Siklósvidék*, 14, 3.
- Örsi, F. (1967). *A Tenkes kapitánya*. Móra.
- Örsi, F. (1973). *Zrínyi. Televíziódráma*. MRT Minerva.
- Örsi, F. (1991). *Jus ultima noctis, avagy egy este a siklósi várban. Történelmi látomás 2 részben*. Szerzői kiadás.
- Paár, Á. (2022. október 28). *A filmes népi hős típusa – a Tenkes kapitánya*. ÚJKOR. HU. <https://ujkor.hu/content/a-filmes-nepi-hos-tipusa-a-tenkes-kapitanya>
- PASO (2018. május 1.). *A Tenkes Kapitánya* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=bKJX-hndB7Y8>
- Pósa, Z. (2011. május 4). Hogyan született a Tenkes kapitánya? *Kis Újság*, 18, 9.
- Rab, F. (1970. április 30). Siklós vára. *Dunántúli Napló*, 100, 3.
- Rittling, L. (2014. szeptember 9). *A Tenkes kapitánya – egy történész szemével*. ÚJKOR.HU. <https://ujkor.hu/content/a-tenkes-kapitanya-egy-tortenesz-szemevel>
- Siklósi várfesztivál (1966. június 14). Siklósi várfesztivál. *Dunántúli Napló*, 139, 3.
- „Siklósi bácsi borozója” – Budapest belvárosában (1967. január 20). *Dunántúli Napló*, 17, 1.
- „Siklósi bácsi” Budapesten (1967. szeptember). *Siklósi Napló*, 9, 4.
- Szabadtéri színház a siklósi várban (2010. május 19). *PÉCSI ÚJSÁG.HU*. <https://www.pecsiuj-sag.hu/pecs/hir/helyi-hireink/szabadtteri-szinhaz-a-siklosi-varban>
- Szabó, A. (1993-a, május 12). Harminchét éve a siklósi gimnáziumban. *Siklós és Siklósvidék*, 8, 7.
- Szabó, A. (1993-b, június 10). És akkor jött: Fejér Tamás. *Új Dunántúli Napló*, 151, 5.
- Szabó, A. (1993-c, június 29). Kapitányékra figyelt az egész Siklós. *Siklós és Siklósvidék*, 11-12, 6.
- Szabó, A. (1996. július 24). Félmilliárdra és gazdára vár a siklósi vár. *Új Dunántúli Napló*, 200, 5.
- Szűcs, Zs. (2023. március 3). Belovagoltak az értéktárba. *Új Dunántúli Napló*, 53, 6.
- Thiery, Á. (1963. augusztus 6). A siklósi „szenzáció”. *Dunántúli Napló*, 182, 3.
- Thiery, Á. (1964-a, április 8). A Tenkes kapitánya. *Dunántúli Napló*, 81, 5.

- Thiery, Á. (1964-b, augusztus 16). Siklós. *Dunántúli Napló*, 192, 9.
- Thiery, Á. (1969. augusztus 17). Látogatóban Örsi Ferencnél. *Dunántúli Napló*, 190, 7.
- Tüskés, T. (2008). Örsi Ferenc. *Pécsi Szemle*, 2, 93-95.
- Ungár, T. (2009. szeptember 14). Költözik a siklósi várból a Tenkes kapitánya. *Népszabadság*, 215, 2.
- Vadász, S., & Tóth, S. (1964). A Magyar Televízió történelmi műsorairól. *Századok*, 3, 604-606.
- Varga, N. B. (2021. november 18). Mindannyiunk hőse, a Tenkes kapitánya. *Múlt-kor történelmi magazin*. <https://mult-kor.hu/mindannyiunk-hose-a-tenkes-kapitanya-20211118?pldx=1>
- Verancsics, A. (1857). *m. kir. helytartó, esztergomi érsek összes munkái. Első kötet. Történelmi dolgozatok deák nyelven*. Közli: Szalay László.
- Visszatér a Tenkes kapitánya! (1993. április 21). *Siklós és Siklósvidék*, 7, 12.
- V.J. (1964. március 29). Egy újságíró noteszából. *Népszabadság*, 75, 15.
- Wald, K. (2002. május 30). Kevesen férnek a panoptikumba. *Új Dunántúli Napló*, 145, 5.
- Wald, K. (2009-a, április 25). Tegnap bevonult a várba az új Tenkes Kapitánya. *Új Dunántúli Napló*, 112, 4.
- Wald, K. (2009-b, július 17). Tarolt a Tenkes Kapitánya musical. *Új Dunántúli Napló*, 193, 4.
- Wallinger, E. (1986. július 13). Galéria kerámiabolt Siklóson. *Dunántúli Napló*, 191, 4.
- Wallinger, E. (1971. június 15). Verőfényes várfesztivál Siklóson. *Dunántúli Napló*, 139, 5.
- Zay, L. (1964. április 15). A Tenkes kapitánya. Jegyzetek a Televízió folytatásos ifjúsági filmjéről. *Filmvilág*, 8, 29-30.
- Zenthe Ferenc 1920-2006 (2006. augusztus). *Siklós*, 8, 1.
- Zöldi, L. (1980. június 20). A Tenkes-szindróma. *Köznevelés*, 25, 26.
- Zsíros, K. (2023. február 25). Már hatvanéves a Tenkes kapitánya. *Új Dunántúli Napló*, 48, 4.